

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ Х МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ X МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»**

**REPORTS OF THE X INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE "A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE
TECHNOLOGIES"**

м. Харків, 27–28 жовтня 2022 р.

Харків
2022

УДК 740+656+338

ББК 87

Л 93

Головні редактори:

Панченко С.В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, ректор Українського державного університету залізничного транспорту

Андрущенко В.П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Редакційна колегія:

Абашик В.О. – д-р філос. наук, професор

Бакланов О. М. – д-р хім. наук, професор

Близнюк Л. М. – канд. філол. наук, доцент

Ватуля Г. Л. – д-р техн. наук, професор

Даніл'ян В. О. – канд. філос. наук, доцент

Дудін О.А. – канд. техн. наук, доцент

Змій С.О. – канд. техн. наук, доцент

Каграманян А.О. – канд. техн. наук, доцент

Кравець А. М. – канд. техн. наук, доцент

Колеснік К. Е. – канд. іст. наук, доцент, академік ТАУ

Куценко М. Ю. – канд. техн. наук, доцент

Новіков Б. В. – д-р філос. наук, професор

Павлов В. І. – канд. філос. наук, доцент

Панченко В. В. – канд. техн. наук, доцент

Соломніков І.В. – канд. екон.наук, ст. викладач

Толстов І. В. – канд. філос. наук, доцент

Устенко О. В. – д-р техн. наук, професор, академік ТАУ

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 6 від 30.11.2022 р.)

Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. 27-28 жовтня 2022р. Відп.за випуск Н.В.Алексєєнко. — Харків : Мачулін, 2022. — 284 с..

ISBN 978-617-8195-30-4

УДК 740+656+338

Матеріали подано в авторській редакції

ISBN 978-617-8195-30-4

© Авторський колектив, 2022

© Мачулін, худ. оформлення, 2022

ЦІТТЕЛЬ К., *габілітований доктор філософії, професор*
Штутгартський університет

Штутгарт, Німеччина

ДІАЛОГ ФРІДРІХА НІЦШЕ МІЖ МОНОЛОГОМ ТА БАГАТОГОЛОССЯМ

Серед різних форм філософського письма відомого німецького мислителя Фрідріха Ніцше (1844–1900) є напрочуд багато діалогів, форма і функції яких до сих пір майже не вивчені. Тут надається огляд використання Фрідріхом Ніцше діалогів, аналізуються їх формальні структури та показані деякі їх філософські наслідки. При цьому багато його діалогів виявляються напрочуд сучасними, оскільки вони підривають традиційні очікування і не покликані переконувати або умовляти співрозмовників. На цьому підґрунті також намічаються підходи до філософії бесіди у працях Фрідріха Ніцше [4; 5; 6].

Діалог є класичною художньою формою філософії. Однак саме художня філософія Фрідріха Ніцше, яка артикулюється надзвичайно різноманітно, здається обходить багато в чому без діалогу, навіть більше, – здається ворожою або, щонайменше, підозрілою до нього. Принаймні, таке враження справляють відповідні дослідження, адже навіть це ключове слово відсутнє в посібниках з творів Фрідріха Ніцше; а також в оглядах «форм філософського письма» Ніцше – як їх називав німецький філософ Вернер Штегмаєр – діалог та бесіда залишаються поза увагою. Однак думка про те, що діалоги у творах Ніцше є незначними винятками, є помилковою, тому що є напрочуд багато формально замкнених бесід, які або переоповідаються, або коротко вводяться, або подаються безпосередньо. Ці окремі діалоги дуже різняться, але, як правило, мають тенденцію до стислому характеру.

Перш за все, зазначимо, що Фрідріх Ніцше склав багато діалогів, і вони помітно часто з'являються в його працях «Весела наука» та «Ранкова

зоря». Без сумніву, діалог слід зараховувати до філософських форм репрезентації Ніцше, тому слід задатися питаннями щодо його структурних особливостей та функцій, а також розглянути його взаємодію з іншими формами. Слід також пам'ятати, що, незважаючи на критику платонівського діалогу, сам Ніцше цінує літературну форму бесіди. При цьому діалоги Ніцше, якщо дивитися на них разом, показують деякі спільні риси великої особливості. Хоча варіанти є, але, всупереч очікуванням, навряд чи існують агональні діалоги, в яких один співрозмовник долає іншого в силу свого кращого красномовства, своїх аргументів або влади. Дивно те, що Ніцше створює нову форму діалогу, яка не знає попередніх зразків, але знаходить важливих послідовників в сучасності.

Це потрібно пояснити коротко: традиція філософії знає безліч різновидів діалогу, від маєвтичного діалогу Платона до наукового повчального діалогу (діалоги Фракасторо, Галілея, Бекона, Декарта, діалог «Фукідід» Гоббса), в якому досвідченіший співрозмовник представляє Сімпліція і його друзів як невігласів [1]. Діалоги в релігійному полі можуть бути більш орієнтованими на консенсус і відкритими до рівного статусу головних героїв, наприклад, якщо вони переслідують цілі толерантності (Юм, Мендельсон). Діалоги, принаймні в філософії, часто екзотичні і цілеспрямовані або, принаймні, спрямовані на прогрес пізнання. Тим більш значущими є винятки, тобто діалоги, які закінчуються апоретично, наприклад, такі як «Теетет» Платона.

Діалоги Фрідріха Ніцше зазвичай не йдуть за класичними шаблонами, а протидіють їм. Тому що вони – не про передачу знань, ні про владу, ні про публічну суперечку на сцені. Натомість в них перевіряються інтимні та загадкові форми розмови, які не полягають у обміні позиціями, повідомленнями та істинами, а радше полягають в тому, щоб мати справу один з одним естетичним приємним чином, мудро,

ввічливо та м'яко. У більшості діалогів Ніцше, таким чином, править не торжество, руйнування, доведення правоти, не «мерзотні суперечки», а здебільшого обережність і уважність, неформальність і ввічливість уникаючих або утримуваних кращих аргументів, відмова від спростування, прийняття інших позицій, бажання бути незрозумілим і обов'язковість нерозуміння.

Якщо докладніше звернутися до розглянутого арсеналу діалогічних форм Фрідріха Ніцше, то виникають певні лінії розвитку, а точніше фази в його ставленні до діалогу. Рання, однобічна критика платонівського діалогу, здається, перешкоджала його більш комплексному розумінню саморефлексивних можливостей діалогів взагалі. Намагаючись дистанціюватися від Платона і розвинути власні форми діалогу, Фрідріх Ніцше не заходить дуже далеко, якщо мова йде про самостійний діалог.

У праці «Про майбутнє наших навчальних закладів» (1872), яка включає в себе шість доповідей Фрідріха Ніцше у Базельському університеті, він спочатку намагається написати власний, більш довгий діалог шляхом бесіди, розказаної під час доповіді, але експеримент форми провалюється. Після цього він, як здається, вже не впевнений в тому, що зможе перевести живу бесіду в письмову форму як альтернативу платонівському діалогу. Скоріше, він зосереджується на тематизації та демонстрації саме провалу таких спроб. Разом з відмовою від колишнього ідеалу він, очевидно, отримує художню свободу: у 1880 р. у праці «Мандрівник і його тінь» Фрідріх Ніцше робить більш комплексну спробу програвати формальні можливості діалогу, він переплітає внутрішні і рамкові діалоги та вимальовує окремі сцени [8].

У працях «Ранкова зоря» (1881), «Весела наука» (1882), «Генеалогія моралі» (1887) він зводить діалог до малої форми, що вже не передбачає ніякого мімезису реальності. Тепер він ще більше знеособлює і типологізує фігури, концентруючись на окремих неконкретних ситуаціях і

схематизуючи перформативну само референцію. Складні діалоги можна знайти лише як несамоствійні вставки в працях «Так говорив Заратустра» або «Діонісівські дифірамби» (1889). Перевагу дрібного загостреного діалогу, який переважав в більш пізніх працях Ніцше, можна пояснити тим, що в цей час він все більше допускав в якості власної теми потенціали рефлексивності та підриву його самоствійно обраних форм.

На відміну від поводження Фрідріха Ніцше з іншими літературними формами, такими як афоризм, оповідання або вірш, потенціали яких він вміє вичерпати, перенапружуючи відповідні формальні зразки, у діалозі він, як правило, задовольняється самореференційним підриванням комунікативної ситуації. Таким чином, навіть його маленька філософія бесіди в кінцевому підсумку не знаходить задовільного, самоствійного літературного аналога, навіть у праці «Так говорив Заратустра»; хоча, можливо, це з більшою ймовірністю можна було б знайти в його поезії [7; 9].

Але Фрідріх Ніцше принаймні здатний отримати від діалогу нові можливості форми, які вказують на письменницькі практики літературного Модерну, наприклад, коли він інсценує парадоксальні діалоги, що демонструють неможливість спілкування в діалозі, складає анти-агональні діалоги, в яких промовці є не супротивниками, а уважними один до одного партнерами, або коли він дає діалогові дозріти до нової форми представлення етичного та пізнавально-теоретичного скепсису, котрий ідеології сучасних теорій інтерсуб'єктивності (згідно з якими, мовлення буцімто принципово зводиться до комунікації та взаєморозуміння), яка занадто часто сприймається як належне, – протиставляє альтернативну модель естетичної бесіди. В цій бесіді не говорять, щоб показати себе, шляхом уточнень чи щоб зробити щось зрозумілим, натомість – щоб натякнути чи сховати, й при цьому багато залишити неказаним, відкритим чи невизначеним.

Якщо на фоні моделей діалогу Фрідріха Ніцше згадати його звернення до читачів, то вони постають – як і його афоризми взагалі – не як провокації та оголошення війни, а як спокуси до інтимних бесід вдвох, до яких треба вміти звертатися, та які необхідно вміти вести. Здивування та іронічна дистанція були б адекватною реакцією. Це, як пояснює сам Фрідріх Ніцше у листі до Карла Фукса від 29 липня 1888 р., «ні в якому разі не потрібно, навіть небажано, вступитися за мене...: навпаки, доза певної цікавості, як перед якимось чужим типом, з певним іронічним опором, – таке здається мені незрівнянно більш інтелігентним відношенням до мене» [2, 375f.].

У той час як Сократ у бесіді часто ганьбить своїх супротивників та заводить їх в глухий кут, або іноді навіть знущається над ними, в діалогах Фрідріха Ніцше оратори прагнуть заманити співрозмовника не в пастки, а в лабіринти. Це вирішальна відмінність, тим більше що безпорадним надається відчуття, що їх цінують навіть в нерозумінні і охоплюють в естетично-грайливою єдності, але не ловлять. І останнє, але не менш важливе, це може знайти відгук у феєричній відповіді Діоніса на «Плач Аріадни» в «Діонісівських дифірамбах»: «У тебе маленькі вуха, у тебе є мої вуха: / Вклади в них мудре слово! – / Чи не потрібно спочатку ненавидіти один одного, якщо повинні любити один одного? ... / Я твій лабіринт...» [3, 401].

Список використаних джерел

1. Ціттель К. Френсіс Бекон: велике відновлення / З німецької мови переклав Володимир Абашнік // Новий органон (1620) та університетська філософія. До 400-річчя виходу трактату «Новий органон» Френсіса Бекона». Матеріали міжнародної наукової конференції, 18–19 грудня 2020 р. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. С. 136–144.

2. Nietzsche F. Briefe. Januar 1887 – Januar 1889 // Nietzsche. Kritische Gesamtausgabe. Von Giorgio Colli undazzino Montinari. Berlin u.a.: de Gruyter, 1984. Briefwechsel. 3,5. Abt. 3. 1880–1889. Bd. 5. 602 S.

3. Nietzsche F. Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hg. Von Giorgio Colli undazzino Montinari. München: Deutscher Taschenbuchverlag, 1999. Bd. 6. 461 S.

4. Zittel C. Das ästhetische Kalkül von Friedrich Nietzsches „Also sprach Zarathustra“. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2000. 261 S.

5. Zittel C. Das Paradox der dionysischen Form: Nietzsche – Borchardt – Adorno // Rudolf Borchardt und Friedrich Nietzsche: Schreiben und Denken im Zeichenden Philologie. Berlin: Quintus-Verlag; München: Rudolf-Borchardt-Gesellschaft, 2017. S. 153–189.

6. Zittel C. Der Dialog als philosophische Form bei Nietzsche // Poetica in permanenza: studi su Nietzsche / Nietzsche: estetica, retorica e poetica. Pisa: Edizioni ETS, 2017. S. 81–112.

7. Zittel C. Il calcolo estetico di Così parlò Zarathustra / traduzione italiana di Annamaria Lossi. Pisa: Edizioni ETS, 2020. 327 S.

8. Zittel C. Im Zwielicht: Schatten-Dialoge bei Andersen, Fechner und Nietzsche. Engadiner Gedanken-Gänge: Friedrich Nietzsche, der Wanderer und sein Schatten. Göttingen: Wallstein Verlag, 2021. S. 103–143.

9. Zittel C. Selbstaufhebungsfiguren bei Nietzsche. Würzburg: Königshausen & Neumann, 1995. 111 S.

(переклад з німецької мови – В Абашикі)

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	3
СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ	
АБАШНІК В.О. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 19-ГО СТОЛІТТЯ	6
АБАШНІК У.В. «АНАТОМІЯ» (1999): МІЖ ФІЛЬМОМ ЖАХІВ ТА ВЧЕННЯМ ГІППОКРАТА	11
АСМУТ Х. СИМВОЛІЧНІ ФОРМИ ЕРНСТА КАССІРЕРА (1874– 1945)	15
БЕРЕЗНИЙ В.М., ЄРМОЛЕНКО О.А., ЛИСЬОНКОВА Н.М. ЛЮДИНА ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – ВОРОГИ ЧИ ДРУЗИ?	21
БЛИЗНЮК Л.М. МОВНА СУГЕСТІЯ ЯК НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ РИТОРИКИ	25
БЛИЗНЮК Л.М., ВАРЛАМОВА А. СЕМАНТИЧНІ БАР'ЄРИ КОМУНІКАЦІЇ	27
ВОЛОШИНА О.М., НЕШКО С.І. СИНТАГМАТИКА ТА ПАРАДИГМАТИКА	30
ГОНЧАР В.В., ВЕРЕТЕЛЬНИКОВА Н. А., БАТУЛІН Д. С. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ	31
ГОНЧАРОВ С. О. МЕТАФІЗИКА Ю. В. МАМЛЄЄВА ЯК ПРОДОВЖЕННЯ ТРАДИЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ: ПРИХОВАНА ЗАГРОЗА ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	33
ДАНІЛ'ЯН В.О. СИНДРОМ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» В ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО ТА МЕТОДИ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ	36
ДАНІЛ'ЯН В.О., РУДЬ Ю.С., МИРОНЧУК І.О.	39

ПЕРЕПЕЛИЦЯ О.М., ХРАБРОВ Г.О. ТУТ-ВІДСУТНІСТЬ ТЕХНОСУБ'ЄКТА	80
САБАДУХА В.О., САБАДУХА О.В. ФІЛОСОФСЬКО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	82
ТИТАР О.В., АВЄТІСЯН М.Г. ЛЮДИНА І ТЕХНІКА: АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЛЮДСТВА	85
ТОЛСТОВ І.В., ДАРАГАН А.В. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА	89
ТОЛСТОВ І.В., СКУРІХІН Д.І. ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ	91
ТУМА Т. С. ФЕНОМЕН ЛЮДИНИ ТА ПОНЯТТЯ ДОЦІЛЬНОСТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ	95
ХАРЛАМОВА О.М., ВОЛОШИНА О.М. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС ТА ВИКЛИК ЛЮДСЬКИМ ЦІННОСТЯМ	100
ХАРЛАМОВА О.М., ЛАЗОРЕНКО М.О. МОВА ТА КОМУНІКАЦІЯ В ІНФОРМАТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	103
ЦИГАНОВСЬКА Н.В. ДАНІЛ'ЯН В.О. БОЙОВИЙ ГОПАК ЯК КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ ТА ТРАДИЦІЙНЕ УКРАЇНСЬКЕ СПОРТИВНЕ МИСТЕЦТВО	105
ЦІТТЕЛЬ К. ДІАЛОГ ФРІДРІХА НІЦШЕ МІЖ МОНОЛОГОМ ТА БАГАТОГОЛОССЯМ	108
ЧАПЛИГІН О.К., СУК О.Є. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ	114
ЧЕРНИШОВ В.В. ФІЛОСОФІЯ І МИСЛЕННЯ	117
ШАПОВАЛ В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПОХОДЖЕННЯ І СУТНОСТІ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ	120

Наукове видання
Відповідальність за редагування та достовірність інформації
несуть автори роботи

Людина, суспільство, комунікативні технології:
матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.
27-28 жовтня 2022 р.

Reports of the X International scientific-practical conference
“A person, a society, communicative technologies”

Відп. за випуск Н.В.Алексееенко.

Підписано до друку 16.11.2022. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 27,67. Обл.-вид. арк. 41,8.
Наклад 300 пр. Зам. № 2112

Видавець Мачулін Л.І.
тел. +38(068)886-52-57
editor2016@ukr.net
<http://knigoizdat.org.ua>
Свідоцтво про держреєстрацію:
сер. ХК №125 від 24.11.2004

Віддруковано в ПП Озеров Г. В.
м. Харків, вул. Університетська, 3, кв. 9.
Свідоцтво про реєстрацію: № 818604 від 02.03.2000.